

AZƏRBAYCANDA SOSIAL DÖVLƏTİN FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ-İDEOLOJİ ƏSASLARI

Səadət MƏMMƏDOVA,

AMEA-nın Elm Tarixi İnstitutunun

“Elmşünaslıq və elmin sosial problemləri” şöbəsinin

aparıcı elmi işçisi, sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

saadet.baki@yahoo.com

AÇAR SÖZLƏR: *sosial dövlət, sosial ədalət, sosial məsuliyyət, multikulturalizm, Azərbaycançılıq.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *социальное государство, социальная справедливость, социальная ответственность, мультикультурализм, азербайджанство.*

KEY WORDS: *social state, social justice, social responsibility, multiculturalism, Azerbaijanism.*

Bəşər tarixinin ən yeni mərhələsi kimi xarakterizə olunan post-neokapitalizm dövründə insanların həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi, sosial ədalətin təmin edilməsi, sosial əməkdaşlığın və insanların qarşılıqlı sosial məsuliyyətinin möhkəmləndirilməsi, sosial qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması, insanın bütün hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və ona layiqli həyat şəraitinin yaradılmasına yönələn sosial dövlət növbəti “ideal idarəçilik” modeli kimi qəbul edilir. Sosial dövlətin üstün tərəflərindən biri onun dövlət – cəmiyyət – vətəndaş münasibətlərində qarşılıqlı fəaliyyətə və dəstəyə əsaslanan dövlət quruluşu olması ilə bağlıdır.

Müasir Azərbaycan Respublikasının ən yeni tarixi sosial dövlət qurmaq istiqamətində müəyyən edilmişdir. Azərbaycanda formalaşan sosial dövlət modeli özündə milli ənənələri ehtiva edir, həmçinin müasir inkişaf meyillərini nəzərə alır və əsas ideyası Azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövlətçilik tarixinin ən yeni dövrünün yaradıcısı olan Heydər Əliyev də *çıxışlarında* qeyd edirdi ki, “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası Azərbaycançılıqdır”. Ümummilli Liderə görə, “Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafını təmin etmək deməkdir” [1, s. 25, 17]. Ə.M.Həsənovun bildirdiyi kimi, “Heydər Əliyev birləşdirici Azərbaycançılıq ideyasının – Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyi üzərində qurulmuş milli inkişaf siyasətinin ideoloji əsaslarını qoydu” [2, s. 42]. Ulu Öndər milli inkişaf siyasətinin və ya milli ideologiyanın mahiyyətini belə açıqlamışdır: “Azərbaycanın suverenliyi, ölkəmizin bütün vətəndaşlarının mənsub olduğu Azərbaycan xalqı, Azərbaycançılıq, ölkəmizin dövlət dili olan Azərbaycan dili, xalqımızın tarix boyu yaratdığı milli-mənəvi dəyərlərimiz, xalqımızın milli əxlaqi mentaliteti, ümumbəşəri dəyərlər və bütün bu dəyərlərin sintezi, respublikamızın ilk demokratik konstitusiyası hər bir

vətəndaş üçün vəzifələr, vətəndaşlarımızın hüquqları, təminatları, Azərbaycanın milli bayrağı, himni – bütün bunlar mənim fikrimcə, müstəqil Azərbaycanın milli ideologiyasını təşkil edən prinsiplərdir. Gənclərimizi təhsil, tərbiyə sahəsində, ailə həyatında bu prinsiplər əsasında formalaşdırmaq, inkişaf etdirmək və fəaliyyətə cəlb etmək lazımdır” [3].

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycançılıq ideologiyasının əsas prinsiplərini 7 fevral 1994-cü il İstanbulda keçirilən Beynəlxalq “Sülh və Səbir” Konfransındakı çıxışında bir daha vurğulamışdır: “Azərbaycan çoxmillətli dövlətdir. Respublikamızda bir çox millətlər əsrlər boyu birlikdə yaşayırlar. ...Azərbaycanda İslam dini ilə yanaşı, Xristianlıq və İudaizm dinləri də var və onlar bir-biri ilə çox mehriban şəraitdə fəaliyyət göstərirlər. ...ölkəmizin vətəndaşları dini, irqi mənsubiyyətindən, siyasi baxışlarından asılı olmayaraq eyni hüquqlara malikdirlər və onların hüquqları Azərbaycan dövləti tərəfindən qorunur. Əmin ola bilərsiniz ki, biz bu prinsiplərimizə daim sadıq qalacağıq...” [4, s. 23]. S.Xəlilovun qeyd etdiyi kimi, “Azərbaycançılıq ideologiyası mühüm funksional elementlərlə zəngindir. “Azərbaycançılıq” ...real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Bu gün “Azərbaycançılıq” milli həyatın, konfessiyaların harmoniyasının çoxəsrlik ənənəsi, ölkədə yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qardaşlığı, qarşılıqlı əlaqə və təsirinin tarixi, onların ümumi taleyi və müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda birgə mübarizəsinin tarixi təcrübəsidir” [5]. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “milli-ideoloji baxışlar sisteminin formalaşması prosesində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varislik prinsipi saxlandı və onun birləşdirici ideya kimi irəli sürüldüyü “Azərbaycançılıq” ideologiyasına müraciət edildi. Azərbaycançılıq ideyasına tamamilə yeni məzmun verildi və bu ideya ölkənin milli-etnik xüsusiyyətlərinə, müasir inkişafının tələblərinə və dünyanın yeni şəraitinə uyğunlaşdırıldı. Heydər Əliyev Azərbaycançılıq ideyasını bütöv bir xalqın vahid milli birlik platformasına çevirdi” [5, s. 57-58].

İ.Həbibbəyli qeyd edir ki, “Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq təlimi dünya azərbaycanlılarını tarixi vətən və vahid ideologiya ətrafında birləşdirir”. Onun sözlərinə görə, “Ümummilli Lider Heydər Əliyevin milli, müstəqil dövlətçilik təlimi Prezident İlham Əliyevin fəaliyyət strategiyasını təşkil edir...” və “bu mənada Prezident İlham Əliyev daim inkişafda olan, yeniləşib zənginləşən Heydər Əliyevçi siyasi təlimin, yeni dövlətçilik nəzəriyyəsinin yaradıcısıdır [6, s. 895-899]. N.Cəfərov isə azərbaycançılıq ideologiyasının təkamülündə İlham Əliyev mərhələsini fərqləndirir və bu mərhələnin XXI əsrin 10-cu illərinin əvvəllərindən başladığını vurğulayır [7]. Azərbaycançılıq ideologiyası İlham Əliyev mərhələsində zamanın tələblərini bilavasitə nəzərə alan sosial və siyasi istiqamətlərin inkişafına – Azərbaycan dövlətinin mövqeyinin dünya siyasi arenasında düzgün dərk və təbliğ edilməsinə, Azərbaycan dövlətinin və xalqının milli-məkan birliyinin və müstəqilliyinin qorunub saxlanmasına, Azərbaycan vətəndaşlarının rifah halının yüksəldilməsinə və bu yöndə onların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu ideologiyanın bir istiqaməti kimi multikulturalizmi dövlət siyasəti elan etmişdir: “Multikulturalizm Azərbaycanın dövlət siyasəti və həyat tərzidir” və “Bu gün Azərbaycan artıq dünyada tanınmış multikulturalizm mərkəzlərindən biridir” [8]. Qeyd edə bilərik ki, multikulturalizm siyasəti Azərbaycançılıq ideologiyasının əsaslarının və prinsiplərinin yeni müstəvidə inkişafı ilə bağlıdır.

Belə ki, bu siyasətin əsas məqsədi ölkədə yaşayan xalqların etnik-mədəni, dini dəyərlərinin qorunmasına, inkişafına və cəmiyyət daxilində bu xalqların inteqrasiyasına nail olmaqdır [9], yəni azərbaycanlı şüurunun, ümumi vətən ideyasının inkişaf etdirilməsi, milli ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi ilə bağlıdır. N.S.Kirobayev hesab edir ki, “Multikulturalizm müxtəlifcinsli mədəni qrupların eyni həyat məkanında münafiqsiz mövcudluğu haqqında nəzəriyyə, təcrübə və siyasətdir”. Multikulturalizm siyasəti şəxsiyyətin sosiallaşması ilə bağlı müxtəlif modellərin fəal inteqrasiyasının əsası kimi milli strategiyanın innovasion inkişafının vacib amili və sürətlə dəyişən dünyada millətin yeni rolu və yerinin axtarışına əsas ola bilər [10].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında da Azərbaycançılıq ideyasından çıxış edərək, göstərilir ki, “Mədəniyyətlərin qovşağında yerləşən Azərbaycanın zəngin və tolerant tarixi irsinin, müxtəlif etnoslara və dinlərə aid çoxsaylı tarix və mədəniyyət abidələrinin tədqiqi, qorunması və təbliği üçün görülən işlər sistemli şəkildə davam etdiriləcək... Ölkədə xüsusi sosial qrupların mədəniyyət obyektləri və xidmətlərindən istifadə etmə imkanlarının genişləndirilməsini nəzərdə tutan fəaliyyət inkişaf etdiriləcəkdir” [11, s. 36-37].

Göründüyü kimi, xalqların etnik-mədəni dəyərlərinin qorunması Azərbaycan Respublikasının ümumi inkişafının mühüm hədəflərindən olan demokratik inkişafın, insanların hüquq və azadlıqlarının müdafiə olunmasının tərkib hissəsidir. Bu mənada multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin vasitəsi kimi ölkənin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü, demokratik inkişafını, milli təhlükəsizliyini, xüsusilə də, multikultural təhlükəsizliyini, vətəndaşlarda vətənpərvərlik şüurunun inkişafını, əhalinin rifah və etnik-mədəni dəyərlərini təhdid edən etnik millətçilik, etnik separatçılıq, dini separatçılıq və digər dezinteqrasiya proseslərinin qarşısının alınmasında istifadə olunur [9]. Beləliklə, multikulturalizmin inkişafı həm global, həm də lokal səviyyədə milli identikliyin formalaşdırılmasına və milli qarşudurmaların qarşısının alınmasına yönələn addımdır. Məlum olduğu kimi, milli identiklik (özünü təyin etmə) yüksək tənzimləmə xüsusiyyətlərinə malikdir [12]. Bu fikirlərə əsasən demək olar ki, Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi multikulturalizm siyasəti separatçı və terrorizm meyillərinin qarşısının alınmasına yönəlmişdir. Bu baxımdan Azərbaycanda keçirilən çoxsaylı beynəlxalq tədbirlərdə dünyada milli və dini tolerantlığın gücləndirilməsi, multikulturalist dəyərlərin təbliği, dini zəmində ekstremizmə və ayrı-seçkiliyə qarşı birgə mübarizə yollarının araşdırılması, fərqli dinlərin və mədəniyyətlərin daşıyıcısı olan insanlar arasında dialoq və qarşılıqlı anlaşmanın bərqərar edilməsi və s. aktual problemlər geniş müzakirə olunur [13].

Məlum olduğu kimi, multikulturalizm ideyası Qərbdə formalaşmış və inkişaf edərək, milli dövlətlərin sosial inkişafının əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Belə ki, Qərb dövlətləri əhalinin loyallığına nail olmaq, öz siyasi legitimliyini təmin etmək və qoruyub saxlamaq, unitar milli identikliyə nail olmaq üçün həm yerli əhalinin, həm də immiqrantların sosial müdafiəsini təmin etməyə çalışan sosial siyasət həyata keçirirdi [14]. Multikulturalizmin əsas prinsipləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- Etnomədəni müxtəlifliklərə pozitiv münasibət. Mədəni müxtəliflik cəmiyyəti zənginləşdirir və onu daha çox həyata davamlı edir;

- Mədəni müxtəliflik hüququ. Bütün birlik üzvləri öz mədəniyyətlərinin qorunub saxlanması hüququna malikdirlər;

- Mədəni bərabərlik və qarşılıqlı dözümlülük;

- Şəcərəli struktura malik olan ikili (çoxtərəfli) identiklik;

- Çoxluqda təklik. Qrupun mədəni müstəqilliyi çoxluğun əsas dəyərlərinə müxalif olmayan səviyyədə qəbul edilir;

- Fərdin özünü bu və ya digər etnomədəni qrupla identikləşdirməsi onda sabit özünüdərk formalaşdırır, onun psixoloji müdafiəsinə kömək edir, etnomədəni qruplarla münasibətlərinin açıq və tolerant olmasına zəmin yaradır;

- Bərabər şanslar hüququ. Mədəni müxtəliflik qeyri ayrı-seçkilik və sosial sahədə bərabərlik prinsipi ilə tamamlanır;

- Siyasi idarəçilik. Multikulturalizm özünü inkişaf etdirən fenomen deyil, onun formalaşması və inkişafı üçün siyasi iradə və dəstək zəruridir [15].

Göründüyü kimi, multikulturalizm mədəni plüralizmin qəbul edilməsi və ona dəstək konsepsiyasıdır. Müasir cəmiyyətlərdə mədəni birlik yaradılmasının və mədəniyyətlərin universallaşmasının əksinə olaraq, multikulturalizm mədəni müxtəlifliyi təbliğ edir və onu müdafiəyə çalışır [16, s. 445].

Beləliklə, multikulturalizmin əsas ideyası xalqların və mədəniyyətlərin qarşılıqlı fəaliyyətinin qarşılıqlı anlaşma və razılaşma, tolerantlıq, dialoq və əməkdaşlıq [12] prinsipləri üzərində qurulması ilə bağlıdır. Bu prinsiplər bilavasitə Azərbaycançılıq ideologiyasının əsasları kimi təzahür edir. Ümummillə Lider Heydər Əliyev də öz siyasi fəaliyyətində bu prinsiplərdən çıxış etmişdir. Onun siyasi fəaliyyətində müxtəlif dinlərə və millətlərə xüsusi bərabərlik münasibəti müşahidə etmək olar. Heydər Əliyev Peyğəmbərin mövludu, Ramazan və Qurban bayramları, Məbəs bayramı (Məhəmmədə peyğəmbərlik verilən gün), Aşura günü mərasimlərində, o cümlədən İsa peyğəmbərin mövludu günü, Azərbaycandakı pravoslav icmasının Pasxa bayramı, Milad bayramı münasibətilə, Yəhudi xalqının müsibəti günü münasibətilə keçirilən mərasimlərdə bilavasitə iştirak etmiş, həmçinin Azərbaycandakı dini konfessiyaların başçıları ilə görüşlər keçirmişdir [4, s. 24]. Göründüyü kimi, milli-mənəvi, milli-dini dəyərlərin yüksək formada qorunması, qarşılıqlı inteqrasiya etdirilməsi, xüsusən də tolerantlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması birbaşa Ümummillə Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır [17, s. 172].

Bildiyimiz kimi, dünya dinləri yüksək normativ kodlar vasitəsilə onlara aid olan etnomədəni lokusları birləşdirir. Bir çox sivilizasiyalar polikonfessional (çoxdinli) hesab edilirlər [18]. Odur ki, müasir dövrdə sivilizasiyaların, xalqların mənəvi yaxınlaşması tələbatı yaranır. A.Toynbiyə görə, məhz mənəvi vəhdət gələcək ümumdünyəvi cəmiyyətin əsası ola bilər. Onun fikrincə, “dörd ali din – Xristianlıq, İslam, Hinduizm və Buddizmin mahayanist forması ümumdünyəvi missiya daşıyır” [19]. Bu missiya yüksək əxlaqi dəyərlərin qorunub saxlanması, o cümlədən xalqlar və insanlar arasında dialoq, mənəvi bağlılıq, bərabərlik ünsiyyət yaradılması ilə bağlıdır. Mənəvi yaxınlaşmanın əsasında tolerantlıq prinsipi dayanır. Belə ki, məhz tolerantlıq

bərabərliyə hörmət və onu qəbul etmə, hakimlik və zorakılıqdan imtina, bəşər mədəniyyətinin, davranış normalarının rəngarəngliyinin qəbul edilməsi, ümumi nəzər-nöqtəsinin əldə edilməsi ilə bağlıdır. Mədəni tolerantlıq mədəniyyətlərarası ünsiyyət prosesində yaranır, bu zaman digər xalqlara, onların ənənələrinə, dəyərlərinə və nailiyyətlərinə hörmət hissi formalaşır, dünyanın etnik və mədəni müxtəlifliyi dərk və qəbul edilir [12].

Müasir dövrdə dünya mədəniyyətlərinin yaxınlaşması bəşəriyyətin təhlükəsizliyinin sivil yolla təmin edilməsinin strateji əsaslarına çevrilir. UNESCO-nun məlumatlarına görə XX əsrin sonlarında artıq dünyada heç bir monoetnik dövlət qalmamışdır. Bununla əlaqədar olaraq yeni nəsillərin digər xalqlar və onların mədəniyyətlərinə hörmət ruhunda tərbiyə edilməsi, onların digər mədəniyyətlərlə ünsiyyətə və dialoqa hazır olması zərurəti yaranmışdır [20].

Bu mənada Azərbaycançılıq özündə bəşəri mahiyyət daşıyan, lakin müəyyən məkana aid olan ideologiyadır. Bu ideologiyanın mahiyyətinin analizi göstərir ki, o, ciddi nəzəri və konstitusion əsaslara malikdir. Belə ki, 1995-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası bütün ölkə vətəndaşlarının qanun qarşısında bərabər olduğunu təsdiqləyir. Konstitusiyaya əsasən, dövlət mənşəyindən, irqindən, milliyyətindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarına hörməti və sosial bərabərliyi təmin edir [21, maddə 25]. Konstitusiyanın 44-cü maddəsinə isə deyilir ki, “hər kəsin milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququ vardır. Heç kəs milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz” [21].

Ə.Abbasovun fikrincə, “milli ideologiyanın əsasında ictimai mənafe dayanır. ...Bu ideologiya yalnız ayrı-ayrı qrup və təbəqələrin, icma və birliklərin maraqlarını deyil, dövlətin ərazisində yaşayan bütün sosial, etnik, dini qrup və birliklərin mənafeyini ifadə edir”. Müəllif milli ideologiyanın “suverenlik, demokratiya, respublikaçılıq, ədalət, millilik, azərbaycançılıq, müxtəlif vasitələrlə birliyə cəhd etmə, tolerantlıq, sinergizm, zəruri məhdudiyət, sosial rekonstruksiya” kimi prinsiplərini müəyyənləşdirir [22, s. 205-222]. R.Əhmədli isə qeyd edir ki, “Milli dövlətçilik ideologiyası kimi Azərbaycançılıq ...real müstəqilliyə nail olmağın, vahid bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsasıdır. Azərbaycançılıq ölkədə yaşayan bütün etnosların qarşılıqlı əlaqəsi və təsirinin çoxəsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və Azərbaycanın bütövlüyü və inkişafı uğrunda mübarizənin ümumi tarixi təcrübəsidir ” [23, s. 296].

S.Xəlilov ideya-nəzəri və siyasi baxımdan Azərbaycançılıq və neokonservatizmin bir-biri ilə sıx bağlı olduğu fikrini irəli sürür. Belə ki, “Azərbaycançılıq coğrafi məkan baxımından, sanki neokonservatizmin bir hissəsi, milli şəraitdə bu ideologiyanın əlavəsidir. Bu ideologiya Azərbaycanda vahid birlik, vahid sosisium formalaşdırır. Azərbaycançılığın mahiyyəti müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, ənənələrin, konfessiyaların vəhdətidir” [5].

Qeyd etmək lazımdır ki, neokonservatizm siyasi norma və baxışlar sistemi kimi 1960-70-ci illərdə klassik konservatizmin ideoloji böhranından sonra Böyük Britaniya və ABŞ-da formalaşmışdır. O, müəyyən dərəcədə Qərb cəmiyyətində “rifah dövlətinin” yaradılmasına reaksiya kimi meydana çıxmışdır. Ümumilikdə neokonservatizm ənənəvi konservatizmin müddəalarına söykənir [24, s. 190-195].

Neokonservatorlar dövlətin cəmiyyətin həyatında fəal iştirakını sistemli tənqid edir,

dövlətin iqtisadi və sosial proseslərə müdaxiləsinin zərər gətirdiyini bildirir, ideologiyaların müasir dövrlə bağlı münasibətlərini qeyri-adekvat hesab edirlər. Onlar cəmiyyətin rifah halının yüksəlməsində dövlətə deyil, “vasitəçi təşkilatlara” – ailə, kilsə, icmalara böyük ümid bəsləyirlər. Onlar “azad bazar iqtisadiyyatı” tərəfdarı deyillər və siyasi islahatların müvəffəqiyyətli olmasını sosial və mədəni amillərlə bağlayırlar [25, s. 57].

Neokonservatizm ideologiyasında əxlaqi-etik məsələlər mərkəzi mövqedədir. Neokonservatorların fikrincə, hazırda cinayətkarlıq və narkomaniya, ailələrin dağılması, təhsilin keyfiyyətinin aşağı olması, mədəni ənənələrin unudulması həlli vacib məsələlərdəndir. Onlar ictimai sabitliyin əsası olan ailə institutuna xüsusi diqqət yetirirlər. Onların nəzərincə, bu sırada təhsil də əsaslı rola malikdir. Neokonservatorlar qeyd edirlər ki: “Uşağın ala biləcəyi ən böyük miras – yaxşı təhsildir”. Beləliklə, müasir konservatorların əsas məsələsi insanın “istehsalı” ilə bağlı sahələrin – təhsil, mədəniyyət, sağlamlığın mühafizəsi və s. inkişaf etdirilməsidir [26, s. 143-146]. Belə demək olarsa, neokonservatorlar cəmiyyətin inkişafında bilavasitə sosial institutların rolunu vurğulayır, cəmiyyətin özünüinkişaf ideyasını təbliğ edirlər. Bu və ya digər ölkənin tarixi inkişafı ilə bağlı olan çoxsaylı fərqliliklərə və sosial iqtisadi vəziyyətin özünəməxsusluğuna baxmayaraq, konservatizm aşağıdakı ümumi müddəalarla çıxış edir:

1. İlk növbədə ənənəvi dəyərlərin qorunması, ənənələr şəcərəsinə əməl edilməsi, nüfuzlu insanlara, nizam-intizama, əxlaqa, fərdin normaları və məsuliyyətinə, əsas ictimai institutlar olan ailə, din, icmalara hörmət edilməsi;

2. Mədəni böhran mövzusu, o cümlədən Qərbi mədəniyyəti üçün təhlükə hesab edilən eqlitarizm (bərabərlik) qarşısında qorxu;

3. Sabitlik ideyası və qeyri-sabitliyin əhəmiyyətli sosial dəyişikliklərə mane olmasının dərk edilməsi;

4. Cəmiyyətin iqtisadi strukturunda bazarın öncüllüyü mövzusu.

5. Cəmiyyətin nüfuzlu himayəçisi rolunda çıxış edən və bürokratiyanın hakimliyinə səbəb olan “Ümumi rifah dövlətinin” tənqidi [27].

Neokonservatizmin üstün tərəflərindən biri onun “ümidlərlə dolu” olmasıdır, “o, gələcəyə baxır, keçmişə görə darıxmır, o, şən əhval-ruhiyyəyə köklənib, qüssəli və əzgin deyil. XX əsrdə Teodor Ruzvelt, Franklin Delano Ruzvelt və Ronald Reyqan neokonservator olublar. Neokonservatizmin əsas ideyası belədir ki, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin rifahı mülkiyyətçiləri və vergi ödəyicilərini eqlitar xülyalar və demaqqoq çağırışlar üçün daha həssas və əsas iqtisadi hesablar üçün daha rəşional edir. Neokonservatorlar dövlətin xidmətlərinə konsentrasiya olunmağı düzgün hesab etmirlər və onlar bu xidmətlərin təqdim edilməsilə bağlı alternativ yollar axtarırlar [28].

Neokonservatizmin ümumi ideyalarına əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, neokonservatorlar sosial dövlətin cəmiyyətin özünütəşkilatlandırması, özünüidarəetməsi, özünütənzimləməsi ideyasını inkişaf etdirirlər. Digər tərəfdən neokonservatizm cəmiyyətlərin özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamağa yönəlib və məhz bu özünəməxsusluq fərqli sosial dövlət modellərinin yaranmasına gətirib çıxarır.

Azərbaycan cəmiyyətində neokonservativ baxışların genişlənməsi XX əsrin 90-cı illərinin sonlarına aiddir. 1994-cü ildə atəşkəs elan edildikdən sonra Azərbaycanda siyasi, iqtisadi,

sosial və mədəni islahatlar dövrü başlamışdır. Məhz bu dövrdə bir tərəfdən qloballaşma, digər tərəfdən isə milli özünütəyinetmə prosesi genişlənmişdir. Müasir dövrdə Azərbaycanda modernləşmə prosesinin növbəti mərhələsi müşahidə olunur və bu mərhələdə mənəvi-əxlaqi dəyərlərin transformasiyası nəzərə çarpır. Bu transformasiya Azərbaycançılıq ideologiyasının və bu ideologiyanın multikulturalizm istiqamətinin təbliği və təşviqi ilə bağlıdır.

Məhz neokonservativizmə əsaslanan Azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanda yaranan sosial dövlətin mahiyyətinə özünəməxsusluq verir və fərqli sosial dövlət modelinin yaranmasına şərait yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycançılıq - birliyimizin əsasıdır. (2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında və “Gülüstan” sarayındakı rəsmi qəbulda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi). Bakı: Azərbaycan Nəşriyyatı, 2002.
2. Həsənov Ə.M. Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasətinin əsasları. Bakı: “Zərdabi LTD”, 2016.
3. Heydər Əliyevin 1999-cu ilin fevralında gənclərin ikinci forumundakı çıxışı. “Azərbaycan” qəz., № 51(2163), 1999.
4. Heydər Əliyev siyasəti: Tolerantlıq (çıxışlar, nitqlər, görüşlər, təbriklər). Bakı: “Elm və Təhsil”, 2015, 504 səh.
5. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi (müəllif-tərtibçi: prof. S.Xəlilov). Bakı: “Azərbaycan Universiteti” nəşriyyatı, 2002, 232 səh.
6. Həbibbəyli İ. Azərbaycançılıq idealının rəmzi. “Yeni Azərbaycan”, 2013, 11 aprel, № 62, s. 4 / H.Əliyev haqqında məqalələr (2009-2014-cü illər) / <http://dq.mia.gov.az/upload/2.pdf>
7. Cəfərov N. Azərbaycançılıq ideologiyasının təkamülündə yeni mərhələ - İlham Əliyev mərhələsi / http://525.az/site/?name=xeber&news_id=48477
8. İlham Əliyev: “Multikulturalizm Azərbaycanın dövlət siyasətidir” / http://musavat.com/news/meneviyyat/ilham-eliyev-multikulturalizm-azerbaycanin-dovlet-siyasetidir-foto_171713.html
9. Multikultural təhlükəsizlik: II Dəyirmi masa, 2015. Etibar Nəcəfovun çıxışından, Bakı, 2015 / http://www.ebooks.az/book_cNe07QRP.html
10. Медведева О.О. Дискуссия о мультикультурализме и актуальные проблемы социальной политики государства. «Политика и политические науки», 2009 / <https://elibrary.ru/item.asp?id=12896134>
11. “Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir / http://www.president.az/files/future_az.pdf

12. Косов Ю.В. Современная глобалистика об угрозе смерти человечества // Альманах «Фигуры Танатоса», Философский альманах. Пятый специальный выпуск. СПб.: 1995.
13. Nəzərli Ş. Azərbaycan multikulturalizmin əsas məkanlarından biridir. İnteraz, 10 Mart 2014 / <http://www.interaztv.com/society/13838>
14. Боммес М. Международная миграция и дерегуляция коллективных форм социальной идентичности в национальных государствах [Электронный ресурс] // Центр независимых социологических исследований / http://www.cisr.ru/files/publ/Migr_Bommes.pdf
15. Geißler R. Multikulturalismus in Kanada — Modell fuer Deutschland? [Elektronische Ressource] // Bundeszentrale fuer politische Bildung / <http://www.bpb.de/apuz/27564/multikulturalismus-in-kanada-modell-fuer-deutschland>
16. Большой толковый социологический словарь. Т.1, А – О. М.: Вече – АСТ, 1999.
17. Aliyev Y. Heydər Əliyev və milli-mənəvi dəyərlər. Tarixi və milli-mənəvi dəyərlər kontekstində Azərbaycan milli kimliyi (məqalələr toplusu). Bakı: 2014.
18. Баранов Н.А. Ведущие геополитические парадигмы и современная методология геополитики / http://nicbar.ru/geoproblemy_lekzia2.htm
19. Две концепции столкновения цивилизаций / <https://www.islamnews.ru/news-21608.html>
20. Бедалова Н.Ч. Толерантность и формы ее проявления в условиях глобализации / <http://psychology.az/tolerantnost.php>
21. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: “Qanun”, 2005.
22. Abbasov Ə.F. Milli maraqlar və milli ideologiya. Bakı: “Təknur”, 2012.
23. Əhmədli R.A. Azərbaycan dövlətçilik fəlsəfəsinə dair. Bakı: “Təknur”.
24. Мюллер Д.Г. «Новый консерватизм» в современной России (реальность и перспективы). Казанский государственный университет, 2001.
25. Громыко А. Метаморфозы американского неоконсервативизма: идеология на излете. Внешнеполитический аспект / http://observer.materik.ru/observer/N8_2007/056_067.pdf
26. Смирнова В.И. “Консерватизм: между прошлым и будущим” // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 112/2010. Серія: Політологія. Севастополь: 2010.
27. Осипова Е., Соколова Р. Кризис цивилизации и неоконсерватизм. 1993 / <http://ecsocman.hse.ru/data/986/771/1217/008ons3-93-0094-106.pdf>
28. Ирвинг Кристол. Неоконсервативное убеждение. ЛОГОС 6 (45), 2004. Перевод с английского: Артема Смирнова / <http://www.ruthenia.ru/logos/number/45/14.pdf>

Саадат Маммадова

**КОНЦЕПТУАЛЬНО-ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА В
АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

РЕЗЮМЕ

В эпохе пост-неокапитализма, которая характеризуется как новый этап в истории человечества, социальное государство, направленное на повышение качества жизни людей, обеспечение социальной справедливости, укрепление социального партнерства и взаимной социальной ответственности, обеспечение всех прав и свобод личности и создание достойных условий жизни, принимается как следующий новый модель «идеального управления». Один из лучших сторон социального государства является тот факт, что это государственная структура, основанная на взаимной деятельности и поддержке в отношениях между государством, обществом и гражданином. Новейшая история современного Азербайджанского государства определена в направлении создания социального государства. Модель социального государства, сформированная в Азербайджане, охватывает национальные традиции, а также учитывает новые тенденции развития. Его главной идеей является азербайджанство.

Концепция азербайджанство общенационального лидера Гейдара Алиева является концептуально-идеологической основой построенного в Азербайджане социального государства.

Saadat Mammadova

**CONCEPTUAL AND IDEOLOGICAL FOUNDATIONS
FOR SOCIAL STATE FORMATION IN AZERBAIJAN**

SUMMARY

In the era of post-neo-capitalism, which is characterized as a new stage in the history of mankind, a social state aimed at improving the quality of people's lives, ensuring social justice, strengthening social partnership and mutual social responsibility, ensuring all the rights and freedoms of the individual and creating decent living conditions is accepted as the next new model of "perfect management". One of the best aspects of a social state is the fact that it is a state structure based on mutual activity and support in relations between the state, society and the citizen. The contemporary history of the modern Azerbaijan is defined in the direction of creating a social state. The model of the social state, formed in Azerbaijan, covers national traditions, and takes into account new development trends. Its main idea is Azerbaijanism.

National leader Heydar Aliyev's concept of Azerbaijanism is the conceptual and ideological basis of the social state built in Azerbaijan.